

K literaturi o Čopu, ki sem jo 1925 navedel v SBL, se uvršča danes že precej novih prispevkov: Pirjevec, Slovenski možje, M 1926, 95—96 (sep. 108—114); Žigon, Krajnska Čbelica v cenzuri, DS 1926, 156—9, 215—220; Gspan, S 25.jan. 1927; Murko, Matija Čop v Lvovu, ČJKZ VI (1927), 261 do 265; Ilešič, Iz vrazove literarne zapuščine, ČZN XXII (1927), 33, 36, 39, 40; Kidrič, Dvoje Čopovih pisem Kopitarju in drugo, ČJKZ VII (1928), 173; Arhiv za zgodovino in narodopisje I (1930—2), 353 (indeks: Slomškova, Smolnikarjeva in Vrazova pisma Čopu, cenzura Ahacljevih Pesmi itd.); Burian, Šafaříkovy dopisy Slovinci Jer. Kopitarovi v letech 1826 a 1827, Prameny Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě sv. 1 (1931), 40; Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje, 1933, 21, 25, 41, 42; Rospond, Sloweniec Matija Čop (1797—1935) o Adamie Mickiewiczu, Prace Polskiego Tow. dla badań Ewropy Wschodniej IV (1934), 279—300 (Glonarjev referat v ČZN XXIX, 68—9); Slodnjak, Pregled 1934, 525; Šifrer Tomo, Ob stoletnici smrti Matije Čopa, Znanstveni vestnik I (1934/5), 35—37; Milena Mohoričeva, Matija Čop, MP 1935, 249—257; Oven, Dr. Francè Prešeren, Krst pri Savici, Metlika 1935, 6. 11, 18—24, 27—31; Pirjevec, Matija Čop, Izbrano delo, Cvetje iz domačih in tujih logov, 6. zvezek, 1935; prispevki v pričujoči številki LZ.

Zelo pomembno delo je izvršil dr. Pirjevec, ki je Čopa približal mladini s posrečenim in komentiranim izborom njegovih pisem in del, in to v slovenskem prevodu. Kakor priča lepo število prispevkov iz mladih peres, Čopov problem tudi predstavnike mlade generacije vznemirja, tako da se smemo nadejati še zanimivih novih osvetljav. Več mojih stavkov v „Paberkih“ je izoblikovanih z ozirom na posamezna izvajanja v novih prispevkih.

Fr. Kidrič.

MIROSLAV KRLEŽA „EVROPA DANAS“

„Toga čoveka treba zgaziti!“

Knjiga „Evropa danas“ spada med najpomembnejša dela, ki jih je dal Krleža v dvajsetih letih svojega književnega udejstvovanja, je za hrvaške in sploh za balkanske razmere povsem izreden pojav ne samo po svoji vsebini, marveč tudi po nenavadni plodovitosti in dinamiki pisateljevega razvoja. Njegova nenehna in stalno rastoča tvornost dokazuje, da se umetnik, ki stoji nepretrgoma sredi življenja in ki nanj dejansko reagira, ne more „izpisati“, če je le njegov idejni in osebni odnos do stvarnosti dosleden in prečiščen.

„Evropa danas“ spada med knjige, ki so tolikanj značilne za dobo, v kateri so nastale, da njihov pomen daleč presega ozke meje literarnega ocenjevanja. Dandanašnji poznamo le dve vrsti knjig, ki nosijo pečat takšne časovne pomembnosti: dela, v katerih se na ta ali oni način zrcali negativnost dobe in družbe, in stvaritve, katerih odnos do te realnosti označujeta kritika in protest. Za slednje veljajo Krleževe besede: „Tipičen evropski pojav je, da so največje evropske resnice izgovorjene pod vešali, na moriščih, po ječah in na golgotah, te križane in popljuvane resnice pa postanejo evropske zastave in trajajo skozi vekove. Imena, ki so ponižana kakor javni pljuvalniki, imena, ki so zaznamenovana z obsodbami sodišč in javnega mnjenja, postanejo evropski svetilniki, ki potem svetijo stoletja in stoletja.“

Celotno Krležovo delo in njegova osebnost izpričujeta takšno usodno in svetlo zaznamovanost. „Evropa danas“ pomeni prav v tem zmislu prvi

višek onega doslednega in izrednega idejnega razvoja, ki ga je doživljal pisatelj od svojega prvega nastopa med vojno pa do danes, razvoja, ki ni bil samotno popotovanje vase zaprtega umetnika skozi meglo naših dni in skozi temne ulice evropske stvarnosti, ni bil brezupno opotekanje mimo varljivih luči abstraktnih videnj, zmerom v sklenjenem krogu brezizhodnosti lastnega individua. Krležev razvoj je pot človeka, umetnika in borca — in danes, ko čas in razmere kriče po borbenih, polnovrednih človeških osebnostih, ki so v dobi organiziranega napa množic prav tako dragocene, kakor so bile na vseh velikih prelomih zgodovine, pa med nami niti starega modrijana ni več, da bi s svojo prislovično svetilko iskal *človeka*, danes pomeni ime Miroslav Krleža vrednoto, ki jo bo pravilno ocenila šele bodočnost. Knjiga, ki kaže pisateljevo podobo jasneje in enotneje kakor katerokoli dosedanje delo tega vulkanske delavnega in skrajno nemirnega duha, ni zavora tega samo pojav ene najkvalitetnejših esejističnih zbirk. »Evropa danas« je predvsem dokument borbenega človeka in umetnika, ki je v enem najviharnejših obdobjih zgodovine živel in ustvarjal v zapuščenem, zaostalem zakotju evropske celine, na tesnem, zatohlem prostoru, kjer je vse dogajanje zgolj beden odblesk svetovnega kaosa. Stati dve desetletji »s svetilko v roki« sredi »provincialne krčme« naših književnosti (kjer poleg vseh zlohotnih ocenjevalcev tudi slovenski pisatelj dr. Ivan Pregelj ni vedel povedati o Krleži nič pametnejšega kakor da dela »židovske dovtype¹), biti trajno popljuvan »kakor pljuvalnik«, vztrajati sredi sramotenja, ogovarjanja, obrekovanja, laži in ovaduštva, biti krvniško prikovan v pritlikave odnose malomeščanske sredine, ki vidi iz svoje žabje perspektive v sleherni jasni misli pogubo in v slednjem napredku zločin, gibati se kakor zaklet med tisočletnim epigonstvom in perifernostjo, tema edinima dimenzijama naše majhnosti, zraven pa nositi v sebi talent in pronicavo zavest, ki sta zmožna doživljati svetovne širjave in čudovite vidike novih in zaželenih dni — vse to je prometejska tragika, ki spremlja kakor prekletstvo vso našo zgodovino in je ubijala tudi vse tiste duhove, ki so kedaj gradili našo slovensko prihodnost. Zgodovinar, ki bo nekoč raziskoval našo divjaško dobo in bo pisal o Gogi, zakletem mestu naše sodobne stvarnosti, ne bo mogel razmejiti našega razvoja (ki ni razvoj) po svetlih in velikih dejanjih, zakaj zgodovina pri nas ni dogajanje, temveč zgolj jalovo, brezizhodno trajanje neozdravljive nesposobnosti, premakniti se z lastno pobudo le za eno samo ped. Mračna resnica je, da se je pri nas za vsako razodetje, za sleherni novo vrednoto morala človeško ugonobiti dragocena osebnost; mejniki naše zgodovine so same tragedije naših najboljših talentov — od Trubarjevega izgnanstva, Prešernovega razbitega življenja in Levstikove duševne zamračenosti do žalostnega konca Ivana Cankarja — kakor imajo Hrvati svojega Kranjčevića in Srbi svojega Savo Mikalja, ki je leta 1835. končal v norišnici, preganjan kakor stekel pes edinole zategadelj, ker se je boril proti staremu pravopisu in za odpravo »debeloga jera«.

Miroslav Krleža ni podlegel mračnjaškemu, nazadnjaškemu nagonu naše sredine, nagonu, ki deluje na dnu vsega našega životarjenja kakor zavratna, podedovana bolezen, ki so osnovno dejstvo našega bivanja. Iz njegove literature, ki jo bo pravično preresetala bodočnost, bo marsikaj izpadlo, ali

¹ DiS 1922, str. 349. In letnik 1923, ibid.: »Vrag vzemi Wedekinda i. dr., židovstvo so! Ali Hrvat Krleža služi domačemu židovstvu?«

vendar bo ostalo nekaj del, nekaj takih dokumentov časa, družbe in človeka, kakršne v najsrამotnejših dobah vselej poraja mučeniški napor množic in z njimi rastočih poedincev in ki potlej žive stoletja. »Evropa danas« je dokumentarična knjiga vélike kritike in vélikega protesta, teh poglavitnih gonov vsakega napredka v človeški zavesti, je pa hkrati tudi dokument nenavadne človečnosti. Ta človečnost ni tista bledeča, daljna, nerazumljiva in neuporabna abstrakcija, ki roma skozi našo literarno temo od larpurlartistov do katoliške kritike kakor sejmarski negromant in hipnotizira s svojim črnim plaščem in tajinstveno masko naše provincialne misleče glave. Beethovnova slovita črta čez prvotni naslov njegove »Eroice«, ko je srdito izbrisal ime revolucionarnega generala Bonaparta, ki je postal cesar Napoleon, to je dejanje tiste človeške pomembnosti, ki ne pozna časovnih mejá. In če spoznamo v življenju in delu Miroslava Krleže táko dejanje, potem so njegove knjige več kakor zgolj literarni pojav.

Aktualnost pričujoče knjige je njen kozmopolitski pogled v svetovno problematiko; njena aktualnost za naše domače, slovenske prilike pa ni zgolj v tem, da se ubijamo Slovenci v približno istih geografskih širinah kakor Hrvati, ampak v dejstvu, da živimo v razmerah, ki jih druží neka nenavadna in svojstvena podobnost. Če imajo tam svojo fevdalno historično laž, imamo tudi mi svoje zgodovinske laži; če delujejo v Zagrebu kritiki, ki proglašajo blede, naivno, omledno rodoljubarsko poezijo Đure Arnolda za umetnost, imamo pri nas mislece, ki ne poznajo razločka med prostaškim materializmom polnega želodca in site sle za žensko poltjo, pa med materializmom kot svetovnim naziranjem in filozofijo, in razkladajo javno in resno (ter znabiti tako celó mislijo), da materializem ne priznava duševnosti. Takšna podobnost — najnegativnejši antipod vseh različnosti — med obema malomeščanskima sredinama (ki doživljata danes v bistvu isti proces splošnega obubožanja množic — ena bolj industrijsko, druga bolj agrarno varianto), je zgolj stvarno socialno dejstvo. Ivan Cankar je dal naši književnosti njen največji družbenokritični tekst; naravnost presenetljiva notranja podobnost med njegovo jedko, uničujočo kritiko in med nekaterimi odstavki Krleževe knjige vzbujá intenzivno predstavo o klavrnem sorodstvu »panonske Mezopotamije« in »doline Šentflorjanske«, dveh mrkih simbolov dveh mračnih socialnih anahronizmov. Toda dočim je osebno razklani Cankar to in takšno konkretnost vselej prenašal v metaforo in simbol, je Krleževa kritika podprta idejno, je dejanska kakor je dejansko naše družbeno zlo in zategadelj tudi neprimerljivo udarnejša; kadar se Krleža poslužuje simbola ali kakršnegakoli artističnega pripomočka, stori to vedno z namenom, da bi še bolj poantiral krvavo stvarnost svoje kritične analize. Ta realizem pa nas spominja na najborbenejšo osebnost vse naše kulturne preteklosti, na Frana Levstika. Medtem ko so Cankarja napadali predvsem kot umetnika, sta odgovorili obe naši sredini na Levstikov in Krležev nastop z najbrutalnejšimi osebnimi napadi in z žolčnim blatenjem njunega človeškega dostojanstva; znamenita izjava »Toga čoveka treba zgaziti«, ki ie postala geslo vseh zaviralnih sil hrvaške književnosti in véliki bojni klic reakcije, se zdi le mračen dvojnik in pozna reinkarnacija najsrამotnejših besedi, ki jih je kdajkoli kdo izrekel o kakem slovenskem umetniku: »Krepieren soll der Hund!«

Krleževo književno delovanje je po svoji notranji vrednosti in po odzivu, ki ga je vzbudilo v hrvaški sredini, že dandanašnji del hrvaške kulture in so-

cialne zgodovine. Njegova osebnost stoji sedaj pred nami dograjena človeško, umetniško in idejno. Od tistih krvavih dni, ko je kot c. kr. častnik in ubežnik iz avstro-ogrške vojske doživel svoj prvi veliki idejni prelom in je med vojno pisal svoje strastne, anarhično-uporniške stihe (o katerih govori v eseju »Moja ratna lirika«, ki spada med najiskrenejše in hkrati najobjektivnejše samopovedi v vsej hrvaški književnosti), je rasel Krleža preko mnogih bolečnih naporov, a vselej v strogo dosledni liniji, ki je vodila do tiste edine dejanske človeške in umetniške *svobode*, ki označuje njegovo delo danes in ki ni nič drugega kakor skladnost človekove zavesti, volje in delovanja z ono zgodovinsko nujnostjo, ki je plod neizpremenljivih zakonov družbenega razvoja.

»Evropa danas« je knjiga upora in kritike; in kakor vsa takšna dela od tistih časov, ko se je prvič pojavila pisana in tiskana beseda med orožji, s katerimi se bijejo ljudje, je kot taka nositelj novih vidikov in novih smeri. Z njo stoji Krleža pred nami kot najboljši esejist hrvaške in srbske literature, pa tudi kot eden prvih evropskih pojavov vseh naših književnosti sploh. Krleža je nemara prvi pisatelj, ki je po artističnem in formalističnem kozmopolitizmu Matoša ali generacije srbskih književnikov v dobi Bogdana Popovića in pesnikov Dučića in Rakića zrasel do svoje svetovne razgledanosti docela *organično* iz domače, hrvatske sredine. Vse, kar prinaša ta knjiga novega in modernega, se zategadelj tesno naslanja na domačo problematiko in v tem zmislu je »Evropa danas« eno najtehtnejših in najaktualnejših del naše celotne književne proizvodnje povojnih let. Krleževa prodirna in izredno ostra analiza sodobnega družbenega dogajanja (Evropa danas, Amsterdamske variacije, Bečke variacije, Stavisky, Razgovor o materijalizmu) in sodobnih ali preteklih umetnostnih pojavov (Nekoliko riječi o Heinrichu Kleistu, Stefan George, Smrt Jakoba Wassermanna, Herman Bahr, U spomen Adolfa Loosa, A. V. Lunačarski, Dragutin Domjanić), njegova udarna in neizprosno resnoljubna polemika (Hrvatska Smotra, M. Crnjanski o ratu) — v vsem se izraža človeška izklesanost in klenost njegove borbene osebnosti. Najneposrednejše pa je izpovedal svoj umetniški in svetovni nazor v nenavadno zanimivem »Tolmaču« na koncu knjige; zlasti so tu važna njegova estetska naziranja (znana že iz predgovora »Podravskega motivov« Krsta Hegedušića), ki predstavljajo ta čas najmodernejši obris nove estetike pri nas. Izredno topla človeška živost označuje te zapiske; Krleževe besede o Giordanu Brunu, Callotju, Daumierju, Bakuninu, Karlu Krausu, Friedrichu Loguu kažejo vzgledno, kako je moči življenjsko, človeško zagrabiti osebnost sredi objektivnega zgodovinskega dogajanja, ki se odraža v njej.

V današnji dobi, ko stoji tudi umetnik sredi bojev, ki jih bije človeštvo za novo in boljšo bodočnost in ko se je pomaknila nujnost te borbe med glavne funkcije umetnosti, pa šteje umetnost več ubežnikov pred tem svojim poslanstvom kakor katerakoli armada, danes, ko je postala tudi umetnost v isti vrsti s topovi, plini in letali eno izmed obrambnih orožij vseh nazadnjaških sil človeštva, danes ni moči dovolj glasno poudariti dejstva, da živi in ustvarja med nami in sredi mrtvega trajanja naše stoletne negibnosti že dvajset let človek in umetnik, ki nosi na sebi nekaj tiste svetlobe in usode, ki so jo prinašali med ljudi vsi veliki uporniki od časov inkvizitorskih grmad pa do brezimnih trupel, ki leže dandanašnji po ulicah velikih evropskih mest.

Ivo Brnčić.